

biblioteka **RE:PUBLIKA #10**

Za izdavača:

Vladimir Manigoda

Glavni i odgovorni urednik:

Ivan Isailović

Urednik izdanja:

Jovan Bukumira

Pogovor:

Jovan Bukumira

Lektura i korektura:

Kontrast izdavaštvo

Dizajn korica:

Slavimir Stojanović Futro

Prelom:

Ivan Isailović

Štampa:

F.U.K. d.o.o. Beograd

Tiraž:

1000

Izdavač:

Kontrast izdavaštvo
Terazije 35, Beograd
info@kontrastizdavastvo.rs
kontrastizdavastvo.rs
www.glif.rs

ĐORĐE JOVANOVIĆ

PLATI PA NOSI

Priredio
Jovan Bukumira

KONTRAST
Beograd, 2025.

UVODNA REČ

Habent sua fata libelli, a knjizi koju držite u rukama sudbina, nažalost, nije bila nimalo naklonjena.

Njen pisac, eks-nadrealista i perjanica „novog realizma”, politički komesar Kosmajskog partizanskog odreda, junački je stradao sredinom Drugog svetskog rata u kvislinškoj zasedi, ni ne stigavši da načini svoje prve korake *nel mezzo del cammin di nostra vita*. Roman na kome je više godina radio – čak i u nepodnošljivim uslovima okupacije Beograda, kada su mu ritam pisanja diktirali koraci oficira Gestapoa i iščekivanje policijskih racija – nije stigao sasvim da dovrši, a nekmoli objavi. Pa ipak, u svome naumu, vođen snažnom spisateljskom ambicijom, dospeo je tik pred cilj, predavši ovu posthumnu literarnu štafetu preživelim drugovima da joj omoguće pravi život.

No, ako prevrtljivoj fortuni imamo da zahvalimo na tome što je rukopis spasla da ne završi u *bespućima povijesne zbiljnosti*, onda marljivosti poratnih kulturnih poslanika moramo odati priznanje što su roman objavili u pravi, takoreći u poslednji čas – 1948. godine. Jer, da su udarnici iz izdavačkog preduzeća Prosveta bili odložili štampanje izdanja ma i na nekoliko meseci, *Plati pa nosi* bi, kao zapaljiva apologija one „jedne šestine sveta” u kojoj vlada boljševizam, verovatno pala žrtvom kolateralne štete nakon Brozovog prevratničkog i prekretničkog „ne” Staljinu.

Za upućenije književne sladokusce nije naodmet primetiti da izlazak knjige u trenutku najporoznije granice između „tvrđeg” i „mekšeg” modela jugoslovenskog socijalizma potpuno odgovora osobenom spoju koji pronalazimo u spisateljskoj figuri Đorđa Jovanovića. Kod njega se tvrdokorni ideolog partijske kulturne politike sudara i prepliće sa zaigranim, talentovanim humoristom

čiji poletni glas izbija iz svake stranice ovog romana. A da neobičnim književno-duhovnim poveznicama ne bude kraj, naš se pisac u šali žalio da mu je poznatiji svetski kolega, Tomas Man, krišom ukrao ideju za knjigu i preduhitrio ga štampajući novelu *Zamenjene glave* (1940).

Uprkos pobrojanim kuriozitetima, naklonjenijim čitaocima svakako neće biti drago da čuju kako je *Plati pa nosi* dugo bio zapostavljen, gotovo pa zaboravljen tekst. Gorljivi istraživač gladan istorijske građe moći će, u našoj posleratnoj književnoj nauci, da pronađe zbilja mali broj napisa o romanu i tek poneke proplamsaje spominjanja vredne pažnje. Uostalom, *Plati pa nosi* nije pronašao svoju publiku čak ni u sve širem krugu čitalaca naučne fantastike, pa su ga zaobišle inače pouzdane studije o ovom žanru, a nepravdu su tek malim delom ispravili proučavaoci utopijske i distopijske literature.

Ali, nema potrebe da se ovde prepuštamo defetističkim lamentima nad prošlošću, kad bismo za to ionako samo zaradili gorku opomenu od strane samog pisca. Bolje nam je zato da pogled okrenemo ka onome što tek dolazi. U to ime, da se nestrpljivi čitalac ne bi sasvim obeshrabrio, prenosimo *teaser* jednog davnašnjeg ljubitelja ovog romana, Branka Vučićevića:

Koliko pamtimo, zaplet je sledeći: truli (bolesni/bogati) američki kapitalist kupi zdravo telo činovničića-proneveraša. Genijalni hirurk realizuje ovu kupoprodaju namontiravši 'stare' glave na nova tela. Onda glave učesnika transakcije omrznu svoja nova tela i rade im o glavi. Konačno, kapitalist skoči sa oblakodera što snimaju kamere filmskih novosti. U epilogu, romanopisac gleda taj već bajati Paramountov žurnal u dušanovačkom bioskopu.

Ako su čitateljčina i čitaočeva glava još uvek na svojim mestima i spremne za ono što sledi, nećemo ih više zadržavati, tek da

im uputimo jedan apel. *Habent sua fata libelli*, već je rečeno, ali ne treba prevideti ni onaj prvi deo izreke drevnog gramatičara, deo koji pučka mudrost rado zaboravlja i lukavo zaobilazi: *pro captu lectoris* – sposobnosti shvatanja čitalaca određuju sudbinu knjiga! U tom smislu, *Plati pa nosi* vapi za novim saborcima koji će moći i znati da se prepuste njegovim estetskim i ideološkim čarima.

Neka vas zato ne zavede stari demon sitničavosti, onaj *hypocrite lecteur* koji dvaput meri, a jednom seče. Ratosiljajte se starih predrasuda, pružite novu šansu borcu palom protiv sluga okupatora. Izvolite knjigu, *platite pa nosite!* Ali imajte u vidu ovaj *caveat emptor*: i telo je roba, što će iduće stranice nedvosmisleno pokazati, pa kako to ne bi bila i jedna knjiga. Zato ćete joj, ne sumnjamo, oprostiti ako je usled vremešnosti postala pomalo i kvarljiva. Ona će vas za to višestruko nagraditi.

Jovan Bukumira

Plati, pa nosi

Prvi put objavljeno: 1948.

PLATI PA NOSI

SOTIJA

i to poučna, jer je u njoj izneseno do kakvih je sve nepravdi dovela jedna inače sasvim zakonita kupoprodaja; osim toga mnogi neobični događaji opisani u ovoj knjizi podsetiće čitaoce na štošta što oni, doduše, vrlo dobro znaju, ali tako lako zaboravljaju; najzad, ovaj spis je napisan zanimljivo, tako da iako je poučan, ipak neće biti dosadan.

PROLOG

u kome pisac časka sa čitaocem o mnogo čemu, ali ipak ne zaboravlja da ispriča neke neophodnosti bez kojih ne bi mogla da započne ova poučna povest.

Čujem da su izumeli parobrod, koji će za dva dana i dve noći stizati iz Amerike u Evropu. Ako nisu, izumeće. Amerika nam dolazi sve bliže...

DRAGIŠA STANOJEVIĆ: *POGOVOR BIJESNOM ROLANDU* (1897)

Plodonosnom piscu i dragocenom misliocu
uvaženom Gospodinu

H. DŽ. VELSU

predsedniku Međunarodnog Pen-kluba i časniku mnogih
dobronamernih i korisnih druženja i kongresa

posvećuje se ova skromna knjiga

u znak priznanja i zahvalnosti njenog veoma malo poznatog pisca,
koji je proučavajući pronicljive dokaze širom sveta slavnog britanskog
književnika o neostvarivosti socijalizma, još više učvrstio svoja uverenja
u neoborivost naučnog socijalizma, pa zato i u ostvarljivost socijalizma,
koji se, uostalom, već na šestini naše planete i izgrađuje, uprkos neverici
ili čak i srdžbi mnogih umnih glava na ostalih pet šestina.

Dalje sa onom stvari koja nije potpuno Moja Stvar! Vi mislite da Moja Stvar mora da bude „dobra stvar”? Zašto dobra, zašto rđava! Ja sam sam sebi Moja Stvar, a Ja nisam ni dobar ni rđav. Oboje nemaju za mene nikakav smisao.

Božanska je Božija Stvar, Ljudska Stvar je „čovekova”. Moja Stvar nije ni Božanska ni Ljudska, nije ni Istinita, Dobra, Pravična, Slobodna itd., već samo Moja, i ona nije opšta već je – jedina, kao što sam i Ja jedini. Mene se ne tiče preko Mene!

MAKS ŠTIRNER: JEDINI I NJEGOVA SVOJINA

Uvaženi čitaoci – ukoliko ste, naravno, dostojni uvažanja – ovo što ćete saznati iz naše poučne sotije desilo se nedavno, ili se dešava baš sada, ili će se uskoro desiti. Čak i vi najneproncljiviji sigurno pogađate da ovim hoćemo da kažemo da je povest koju iznosimo pred vas moguća, a ono što je moguće, korisno je smatrati ne samo za verovatno, već i za stvarno, naročito u ovo naše doba kada i najnakaznije nemogućnosti postaju stvarnost. Ne govorimo vam ovo iz spisateljske dužnosti, da bismo vam na silu boga niz čudnovatih događaja prikazali istinitim! Srećom ili nažalost, danas je skoro nemoguće pisati takozvane fantastične priče. Čak i ako se to pokuša, one su ili neubedljiva trabunjanja, ili se ubrzo – čak suviše ubrzo! – pokazuju kao nimalo fantastične. A to je zato, što naša današnja mašta, čak i kada je najdrskija, jedva drži korak sa našom današnjom javom. U ovom našem veku – koji je istovremeno i najdivniji i najogavniji od svih dosadašnjih vekova! – java nas zadivljuje i zgranjava daleko češće i dublje negoli i najneukrotivija mašta savremenih sanjara. U svim umetnostima danas su najfantastičniji realisti. Java nas toliko brzo i toliko neumorno iznenađuje, da i ne stižemo da budemo sanjari. Sanjar koji veruje da zaista sanjari o nečemu što će se možda ostvariti u dalekoj, veoma dalekoj budućnosti, pa čak katkada i sumnja da će se njegov san ikada ostvariti – takav sanjar, možda, danas i ne postoji. A ukoliko i postoji, onda nam izgleda više smešan nego čudesan – zasmjevava nas otprilike isto onako kao kada bi, na primer, na jednom današnjem banketu među frakovima i smokinzima zatekli i jednog džentlmena u punoj gali srednjevekovnih velmoža. Isticati svoje sanjarstvo isto je tako besmisleno kao kada bi se u sastav motorizovane brigade uvrstio

eskadron nekadašnje teške konjice, sa oklopima i konjanicima na konjima. Ukratko: o sanjarenju nije reč, pa zato prekinimo svaki dalji razgovor o njemu.

Iako pisac nije neprijatelj svakog sanjarenja, iako čak često tuguje što se danas tako teško, tako slabački, bojažljivo sanjari – ipak ne preza pred javom, a još manje je prezire baš zato što je java. Naprotiv, on je uveren da se odvajkada, a naročito danas, zaista sanjari samo ako se čvrsto stoji na tlu jave, pa ma koliko to njeno tlo – kao recimo baš danas – bilo košmarski uskolebano i grozničavo nesigurno. Jer sanjariti ne znači nemilice rojiti puste, neostvarive želje – to je bulažnjenje, a ne sanjarenje. Istinski sanjariti znači proniknuti u ono što još nije, a što je moguće, bez obzira da li je dobro ili zlo da se ostvari. Sanjarenjem nazovimo prvo pronicanje jave koja nailazi! Iza takvog sanjarenja dolazi saznanje i od njega nerazlučna borba da se ono što neodoljivo dolazi ostvari ili ne ostvari. Sanjarenje je, dakle, zametak borbe. Niko nije pravi borac ko nije bio sanjar i ko to do svog kraja bar pomalo ne ostaje. Borac koji nema san, najamnik je. Zato se i dešava da borba protiv onoga čemu se ne može odoleti, što se ne može osujetiti, zahteva da ono što hoće da se održi kupuje svoju ubojnu snagu, plaća je svojim najamnicima. Pa zato takva sila na kraju krajeva uvek izgubi, bez obzira koliko u prvi mah pobeđuje. Nije reč, naravno, o neminovnoj pobedi dobra nad zlim, jer se ne sme zaboraviti da je samrtnik često ipak jači od novorođenčeta; već je istina da ono što se osnažilo za život ima veću i snagu, i pamet, i polet od onoga što je već iznureno, istorijski osuđeno.

Prekršili smo, izgleda, obećanje, jer smo evo nastavili o sanjarenju. Ne izvinjavamo se ljubaznim čitaocima, a još manje onim razmaženim, pa zato i neljubaznim, koji se mršte i roguše što već ne započinjemo našu priču. Uostalom, ne priznajemo nikakvu podelu čitalaca na ljubazne i neljubazne. Radije priznajemo da ima ljubaznih i neljubaznih pisaca – a odmah hitamo sa priznanjem, ili ako hoćete pretnjom da ćemo se truditi da budemo

neljubazni pisci. Neljubazni već zato što smo tvrdo odlučili da budemo istiniti, a iznositi istinu neljubaznost je prema onima koje istina pogađa. Ako se čitaocima ovako ne sviđa – neka ne čitaju; ako ipak hoće da budu naši čitaoci – neka dočitaju sve do kraja, pa ako im se onda ne sviđa ova naša poučna sotija, neka nas izgrde na sva usta i čak ispsuju na pasja kola... Nećemo dakle da znamo za razmažene i učtive čitaoce. Hoćemo da znamo samo za strpljive čitaoce, koji su voljni da nas dočitaju do kraja, ne remeteći nas svojim savetima, predlozima, ponudama, pa čak ni svojim pohvalama i ushićenjima.

Ipak, ne treba ni pomisliti da nam je nepoznato da pored nešto pravih čitalaca, dostojnih poštovanja čak i pisaca grubijana, postoji i jedan od njih zasad brojniji čitalački soj, soj čitalaca od kojih je svaki pročitao bezbroj knjiga i od toga se toliko naduo da na pisca gleda samo nadmeno, kao da mu samim svojim pogledom kaže: „E, brajko moj, ti si se znojio i preznojavao dok si naškrabao jednu ili jedva nekoliko knjiga, ali se gorko varaš ako se nadaš da ću ti se diviti ja, koji sam pročitao toliko knjiga da ih više i ne brojim već ih merim na tone!” Razlika između pravih čitalaca i proždirača knjiga velika je – gotovo nepremostiva. Pravi čitalac živi čitajući, čita da bi zaista ljudski živeo, trudi se da što ljudskije živi da bi, pored ostaloga, mogao da čita što iskrenije; pravi čitalac može, čak i u knjigama sazdanim sve od samih neistina, da pronikne istiniti smisao laži, i ovaj će mu pomoći da se bori protiv lažnog, nametnutog smisla života; pravi čitalac je, da i ne nabrajamo njegova mnogobrojna odlična svojstva, najzad i probirač, a to znači da i od najskromnijeg obeda može da stvori pravu gozbu – on je dakle čak i čudotvorac, i baš zato je za njega pretvaranje vode u vino, kao u onoj drevnoj svadbi u Kani, nešto sasvim obično, nečudesno. Naprotiv, proždirač knjiga ne samo što nema ničeg gurmanskog, već kao svaki žderonja i najprobraniju gozbu pretvara u gnusni čin oblapornosti; proždirač knjiga čita iz nečiste radoznalosti, koja je zato nečista što ne vodi saznanju i borbi, već samoživom, neizlečivo samoživom samo-

zadovoljenju; proždirač knjiga, čak i kada je najmarljiviji, čita iz sušte lenosti – da ne bi mislio; proždirač knjiga čita da ne bi živio i da se ne bi borio, a ne živi i ne bori se da bi ovako čitao. Mi smo do sada veoma često nailazili na proždirače knjiga, a tako retko na prave čitaoce. Štaviše, obično se dešavalo da se i mnogi od pravih čitalaca pokažu kao tobožnji pravi čitaoci, kao u prave čitaoce prerušeni proždirači knjiga... Da te podlace muštramo naročito nam pričinjava slast. I zato ćemo sve što imamo da kažemo, kazati namerno tako da njih što više razdražimo, zato i sada ovako bezobzirno izražavamo svoje nelaskavo mišljenje o njima, pa čak ih, evo, i začikavamo da gnevno zavitlaju ovu našu knjigu, tresnu je o pod, i zareknu se – ukoliko su samo kadri za bilo kakvo zaricanje? – da je nikada više ne uzmu u ruke, a kamoli pročitaju! Neka to učine još odmah, tim pre što im mi poručujemo da još i ne pomišljamo na našu priču!

Pravi čitaoci su verovatno nestrpljivi što još oklevamo sa pričanjem, ali se njima ne izvinjavamo, jer znamo da im godi naša osornost prema proždiračima... No pređimo na stvar – upravo udaljimo se još malo od naše priče! Gospodo proždirači knjiga, vas svakako u ovom trenutku nimalo ne zanimaju dostignuća savremene tehnike. I baš zato progovorimo nekoliko reči o njima! Upozoravamo vas jasno i pošteno: ili prestanite odmah i konačno sa čitanjem ovog spisa, ili čitajte sve po redu kako je i napisano da se čita! Ne вреди vam da ovo o dostignućima savremene tehnike preskočite – ako to učinite nećete razumeti čitavu našu priču! Svima čitaocima poznato je koliko savremena tehnika napreduje. Bilo bi banalno i da nabrajam, jer ono što sam; nabrojao uskoro bi već bilo zastarelo. Avioni i radio postali su obična stvar. Pored raznih fabrika, gde se proizvodi razna roba usavršene tehnike – do otrovnih gasova – postoje čak i fabrike zdravlja, u kojima se, u svakom slučaju, kao i u drugim kapitalističkim fabrikama, proizvodi profit. I sifilis, i tuberkuloza i rak daju mogućnost profita, kao i razni rudnici. Kažu da neki estetski hirurzi mogu da napave od ružnog lica lepo, od matore veštice seksepilnu lepoticu, a dr

Voronov i dr Štajnah su čak bogatim starkeljama obećavali povratak mladalačkih sposobnosti.

Ali pogledajmo i onu većitu drugu stranu kolajne!

Ko se koristi dostignućima i savršenstvima tehnike, u kakvu se svrhu ona koriste? Hteli – ne hteli, dolazimo do toga da ako je tehnika napredovala toliko da se gradovi mogu dići na pustom polju za fantastično kratko vreme, još brže može da se od starih, istorijskih gradova napravi hrpa ruševina zahvaljujući savršenim bombama iz savršenih aviona; da ako estetska hirurgija može od ružnih lica da napravi lepa, još lakše može od lepih i zdravih ljudskih tela da se napravi kaša. Biću čak toliko neljubazan da kažem, da u kapitalističkim zemljama tehnika u stvari više služi za nameravana i izvršavana uništavanja nego za stvaranje, jer je jedna od uglednih vrsta fabrikantata u tim zemljama vrsta fabrikantata ratova, koji uz to imaju i štampu, i filmske fabrike i najamne ideologe. A koliko njih, koji svojim rukama stvaraju sva savršenstva tehnike, i bez rata postaju bogalji i mrtvaci da bi kapitalisti imali profit i mogli da pripremaju ratove za dalje profite.

Mi smo hrabri da ukažemo – ko zna po koji put – na naličje današnje tehnike, ali nismo ni toliko glupi ni nazadni da se priključimo onim mahom licemerno plačljivim mudracima koji anatemišu tehniku zato što je ona tehnika, ali kada ih neko iznajmi da pravdaju ovaj ili onaj imperijalistički rat, u tren oka zaboravljaju da proklinju mašine, nego mašine za uništavanje pravdaju uzvišenim idealima. Recimo kratko i jasno ono što možda i nije kratko, ali je zato očigledno: reč je o zloupotrebi tehnike; krivci su oni koji je zloupotrebljavaju, i to s predumišljajem. A nije nikakva tajna ni ko su ti zloupotrebljivači. To je ona klasa koja je namesto feudalne tamnice sagradila kapitalističku tamnicu radnog naroda, i teži da čitava ova naša planeta bude kazamat. Čast tehnicima, ali istrebimo kapitaliste koji s predumišljajem izvrgavaju sredstva za stvaranje blagostanja u sredstva za staranje bede i nesreća – radi svoga profita. A da tehnika može stvarati blagostanje, da ona može braniti kulturu – potvrđuje nam ona

šestina zemaljske kugle na kojoj nema kapitalista, nego su sami radnici gospodari, ona zemlja o kojoj je blasfemija govoriti, jer je to zemlja socijalizma, a zbog čijeg bi me pominjanja kraljevska cenzura i policija stavile u zatvor, jer ja mislim da naša zemlja može postati slična onoj zemlji u kojoj tehnika služi narodu, i jer kod nas ima ljudi koji se za to bore.

Vidimo i sami da smo se zahuktali – umalo što ne pozvasmo čitaoce na oružani ustanak za obaranje kapitalističkog poretka! A to je ne samo kažnjivo prema pozitivnim zakonima koji važe u kraljevskoj Jugoslaviji dok ovo dišem, već i sa književnog gledišta neoprostivo. Mi znamo i priznajemo slavne Stendalove reči da je govor o politici u jednom književnom delu isto što i pucanj pištolja u koncertnoj dvorani. Pa sad, ili je ova naša poučna sotija kvarenje muzičke harmonije u društvu kapitalističke eksploatacije – i mi smo onda u pravu što smo potegli naš metaforski revolver; ili je, možda, sve to sa savremenom tehnikom toliko zapetljano, da je opravdan ne samo metaforski revolver, nego i oružje najtežeg kalibra da bi se čitava ova petljavina razmrsila. Za ove „banalnosti” zameriće mi proždirači knjiga, ali ja mislim upravo na to da izvesne stvari treba razmrsiti i rešiti...

Toliko o dostignućima savremene tehnike – s obe strane kolajne! Ako smo već toliko slabi pisci da ne možemo bez gnjavatorskih naravoučenija, onda je ipak bolje što smo odmah svršili sa njima, a ne da ih ostavimo za kraj ove naše zanimljive knjige, gde bi svakako daleko više nego sada pomutili njen prijatan utisak. Nije, dakle, na odmet, što smo ovako neprijatan posao, ne odlažući ga, obavili odmah.

Podimo zato dalje. Doduše još ne na pravi početak, ali već sasvim blizu njega. Ono što ćemo ispričati kao da se događa u Americi. Profesionalno rodoljubivi čuvari naše srpske knjige¹ roguše se i strogo nas pitaju: „Zašto u Americi? Zar niste u našoj zemlji

¹ Aluzija na *profašističke* braniocce „naše knjige”, koji su bili povelj kampanju protiv napredne svetske literature kod nas, i protiv naše napredne književnosti (među njima Crnjanski). – *Prim. prir. 1. izd.*

našli ništa dostojno vaše književne obrade? Zašto američki pisci ne pišu o nama?“... Moraju ljudi tako da pitaju, to im je posao – ne plaćaju ih tek onako razni dispozicioni i indispozicioni fondovi i fondčići, već da brane srpsku knjigu od srpskih pisaca, od onih koji su u rodoljublju amateri, a ne profesionalci kao oni. Od svih naroda – izumrlih i još postojećih, velikih i malih, kulturnih i nekulturnih – mi ne mrzimo nijedan, ali najviše volimo naš srpski narod. Istina, mi ga volimo tek zato što nam se tako prohtelo, nismo sa zvaničnih mesta opunomoćeni da ga štitimo i veličamo, pa zato sasvim prirodno za ovakvo svoje očigledno amatersko rodoljublje ne primamo ni od države, niti od bilo koje rodoljubive ustanove ništa, ni u gotovom ni u naturi – izuzev što nas država, kada zbog svog amaterskog rodoljublja dospemo u njene zatvore, hrani i odeva, i naravno ne naplaćuje kiriju za prostorije koje uživamo... Ali profesionalno rodoljubivi čuvari naše srpske knjige, već nakostrešeni od svog rodoljubivog negodovanja, prekidaju nas i još strože nego maločas nam kažu: „Ne izvrđavajte, gospodine! Mi hoćemo i moramo da znamo zašto se vaša priča događa u Americi! Zar toliko nipodaštavate svoju zemlju da o njoj nećete da pišete, već nam importirate nekakvu prekookeansku povest, kao da već nismo preplavljeni tuđinskom knjigom!“ – Nema šta, moramo da im odgovorimo. I, evo, počinjemo sve po redu, samo od natraške: „Tuđinske knjige, gospodo, ne priznajemo. Znamo samo za dobre i rđave knjige. Dobra knjiga je i naša srpska knjiga, pa makar je napisao Francuz, Englez, Rus ili Turčin, a rđava knjiga je samo rđava knjiga, pa makar na njoj stajalo ime ovejanih Srbendi koji primaju nagrade od kraljevskih ustanova. Srećom svi Srbi ne pišu tako loše kao ovi perjanici; ima ih doduše i gorih od njih, ali još više boljih... Što se tiče naše zemlje, i nama je jasno da je ona dostojna književne obrade – u svim književnim rodovima, pa čak i u obliku poučne sotije. Ali šta biste tek rekli, gospodo profesionalni rodoljubi, da smo mi o našoj zemlji napisali sotiju! Bio bih tada i klevetnik, i izdajnik i antinacionalni ološ... A pre svega naša tako stroga nacionalna cenzura! Batalili smo i

samu pomisao na tako nešto – kud bi se šut s rogatim bô! Samo od beogradske cenzure odmaglili smo čak preko Okeana – neće, valjda, naši cenzori braniti i američke interese, dosta im je što se brinu da se nijedno srpsko pero ne očeeše o Hitlera i Musolinija... To vam je naš odgovor – pa vi sada radite kako vam vaši poslodavci nalažu, a mi ćemo napisati ono što smo naumili!” Posle ovakvog našeg odgovora profesionalno rodoljubivi čuvari srpske knjige nisu hteli ništa više da razgovaraju sa nama, već su samo ispunili svoju patriotsku dužnost: smesta su telefonski obavestili naše vrle cenzore da za naš skromni spis pripreme jedne od svojih najoštrijih makaza...

Neka samo ne misle čitaoci da je ovo naše prenošenje u Americu obična ujdurma – da tobož govoreći o dalekoj, tuđoj zemlji uistinu mislimo na našu. Poznato nam je da su cenzori ovakvu vrstu književnih ujdurmi pronašli još pre starog Monteskeja, koji je tobože potegao čak u Persiju da bi kazao ono što je video, a još više ono što je želeo da vidi u svojoj otadžbini Francuskoj.

Šalu na stranu, najozbiljnije vam kažemo: nije nam namera da Amerikom kamufliramo našu zemlju. Čak iako bismo to pokušali – ne bi nam uspelo. Za poslednjih dvadesetak godina u našoj zemlji se događaju toliko jedinstvene, ili kako bi naši profesionalni rodoljubi rekli, toliko „samosvojne” gluposti i nakaznosti, da bi ih svaki živi prepoznao kao naše i ispod američkog dekora. Najzad, ne bi bilo ni pošteno da naše jugoslovenske (i srpske) mućkove podmećemo ispod američke kvočke. Naš epsko-patrijarhalni karakter nam to ne dopušta, a i uvažena američka kvočka već ionako leži na dosta mućkova, uprkos činjenici da se Trust Mozgova, pored ostaloga, brine da u Sjedinjenim Državama uvek bude dovoljno svežih jaja...

Za mesto naše priče izabrali smo Ameriku, mada ne tvrdimo da bi događaji koje ćemo opisati mogli samo u njoj da se dese. Kako bismo to tvrdili kada nam je jasno da su oni mogući i u Engleskoj, Nemačkoj, Francuskoj, Italiji i Japanu – svuda sem u Sovjetskom Savezu. Ipak smo se odlučili za Ameriku, i to ne samo

zato što nam u njoj izgledaju najverovatniji događaji koje ćemo izneti, već i zato što oni iz nje postaju tipični ne samo po nju, već za čitavih pet šestina sveta. Da smo se odlučili za Nemačku, Italiju ili Japan, mnogi čitaoci bi rekli: „Da, tako nešto može samo pod fašizmom da se desi!” Pod fašizmom se zaista iz dana u dan događaju tolike grozote, da nam je izgledalo suviše da mu pripišemo još jednu mogućnu. Da smo izabrali Francusku ili Englesku, digla bi se povika na nas da služimo fašizmu, jer izvrgavamo ruglu klasične demokratije ove dve velike zemlje. Da smo uzeli neku manju zemlju pali bismo u opasnost da budemo egzotični, pa dakle i neubedljivi, jer i najumerenija egzotika nije ubedljiva. Zato smo našli za najumesnije da otperjamo čak u Ameriku, u Sjedinjene Države, tu zemlju koja je do sada toliko iznenađivala čitav svet, da danas više nikoga ne mogu da iznenade čuda i pokori koji su iz dana u dan na američkom dnevnom redu. U ovoj zemlji ima sloboda koje izgledaju preterane i francuskim i engleskim demokratama, a pored njih ima i takvih nasilja pred kojima sa poštovanjem moraju da dignu ruku i takvi nenadmašni virtuozni nasilja kao što su Hitler i Musolini. U ovoj zemlji postoji najmoćnija tehnika, zadivljujući s lica, zaprepašćujući s naličja. Najzad, ova zemlja, koja je doduše jednom skinula krune kralju i kraljici da ih nikada više nikome ne stavi na glave, pretenduje da bude kraljica među svim zemljama na pet šestina sveta – a šta nam i treba više od ovoga!

Priča naša, dakle, događa se u Americi. Amerikanci svakako neće biti očarani što smo njihovu zemlju izabrali za pozornicu. Možda će čak reći: „Sa kakvim pravom nekakav srpski pisac govori neljubazno o Americi?” Mi se, međutim, pozivamo na američku demokratiju da iskažemo sve što mislimo – na našu ne možemo da se pozovemo, jer je u Jugoslaviji godine gospodnje 1939. nema. Američki narod ne želimo da vređamo ni da omalovažavamo. On je već dosta uvređen i omalovažen što se njime upravlja iz Volstrita. Ne sumnjamo da je američki narod jači od Volstrita, a isto tako ne sumnjamo da će uskoro i sam američki narod biti

svestan da je jači. (I srpski narod je jači od dvora, i uskoro će saznati da dvorska kamarila nije večna.) Ako neko u Americi treba da se oseti pogođenim ovom našom poučnom sotijom – neka se tako osete američki vlastodršci. Do njihove osetljivosti nije nam stalo, ali nismo ravnodušni prema izvesnoj njihovoj neosetljivosti. Mnogi naši sunarodnici skitali su po njihovim rudnicima i fabrikama, naravno pored stotina hiljada slobodnih američkih građana – Jenkija od glave do pete. (Srpski rudovlasnici i fabrikanti bili bi isti takvi samo da imaju veće rudnike i više fabrika.) – Najzad, sve što o Americi znamo nismo isisali iz prstiju, pa, štaviše, za ovu našu poučnu sotiju nismo se koristili podacima koji potiču od neameričkih autora – navešćemo samo ono što smo od samih Amerikanaca saznali. Ako u našoj priči Amerika ne izgleda zanosna, nismo je mi ocrnili – sama je sebe takvom naslikala...

Toliko o našem izboru Amerike – radi znanja i upravljanja. Čak nam ni američki cenzori ne mogu ništa zameriti, jer knjige i filmovi koje smo koristili, prošli su kroz moralnu šibu njihove cenzure. A sigurni smo da američki narod ima dovoljno zdrave pameti i da nije Trustu Mozgova prepustio da o svemu misli.

Pisati sotiju, i to još poučnu, sa željom da ona nikoga ne uvredi, nije samo smešno nego i bezumno. Sotija nije sotija ako mnogima ne odbrusi koliko zaslužuju, pa ako joj se omakne i više – tim bolje. Ali šta je upravo sotija? – pitaju nas čitaoci. (Proždirači knjiga ne pitaju, jer oni sve znaju!) *Sotija* (od francuske reči *sotie*, a *sot* znači luda, budala) je bila u XIV i XV stoleću veoma negovani dramski rod u francuskoj književnosti, i to takav u kome su bezmalo sve ličnosti prikazivane kao sulude, ili bar budalaste. Kroz sotije se izobličavalo sve ono što je trebalo i što se moralo izobličiti, a što se inače, prikriveno i ulickano, pokušavalo da prikaže kao upravo suprotno od onoga što jeste – kao mudrost, ili bar kao zdrava pamet. Ukratko: sotija je bila kamdžija kojom je Poezija, bez nekih naročitih ceremonija, šibala nakaznosti i gaddosti. Iako se sotije nisu održale u svom prvobitnom obliku; iako su, štaviše, prerasle u druge književne rodove; iako se i samo ime

gotovo sasvim izgubilo – duh sotije traje i dalje i trajaće sve dotle dok java bude obilovala ludostima i bezumljima. Sotija, dakle, ostaje i dalje kamdžija, a kamdžija, kao što je poznato, ne zna i neće da zna za nežnosti, pa se zato nimalo ne treba čuditi što se i mi već na prvim stranicama ove naše sotije ne ponašamo naročito nežno, a naročito se drsko obraćamo (i obraćaćemo se) proždiračima knjiga.

Zar kamdžija može nekoga da pouči? To pitamo mi – samo da bismo preduhitrili čitaoce. Duboko smo ubeđeni – smesta odgovaramo – da kamdžija nikada nije bila, niti jeste, niti će ikada biti vaspitno sredstvo za onoga koji je kamdžijan, mada može da pruži izvesnu pouku onome koji je drži, ali i to veoma retko. Kamdžijom se u najboljem slučaju može dresirati, a ne ubediti. Najčešće se dešava, da onaj koji je kamdžijan na kraju ipak skoči na svoga mučitelja i satire ga – samo se u ovom slučaju ne sme poverovati da je kamdžijanog kamdžija pobuni naučila. Tako je i nikako drukčije sa svim kamdžijama – izuzev sa kamdžijom Poezije. U rukama Poezije – koju bar danas, ako ne već od poodavno, ne možemo više zamisliti kao neobično nežnu, vazdušastu i podosta zanesenu mladu damu – u rukama Poezije, koja često umešto negovanih prstiju ima osvetničku pesnicu, kamdžija deluje poučno. Naravno ne na onoga koji je kamdžijan, već jedino na one koji se zapitaju i kidaju da nađu pravi odgovor: zašto je Poezija odbacila liru a dograbila kamdžiju? Poezija u stvari i nije odbacila liru, već su strune lire odjednom postale repovi kamdžije – lira se samo preobrazila u kamdžiju, jer je Poezija, koja nije samo osećajna već i razumna kad treba, našla da je često fijuk kamdžije ubedljiviji od zvuka lire. Uvereni smo da bi naši čitaoци i bez nas ovako, i još bolje odgovorili, ali smo još uvereniji da proždirači knjiga nisu kadri da postave ovo pitanje, a ako ga nekim čudom i postave – ako im ga neko sa strane došapne – savršeno neće biti u stanju da otkriju pravi odgovor, mada će, po svom običaju, samouvereno natručati svašta i koješta. Ali neka ne zaborave da ih Poezija, makar samo i uzgred, može ošinuti!

Naša sotija je poučna sotija, što će se jasno uvideti iz njene sadržine, a poučna je i zato što je teško, ako ne i nemoguće, napisati nepoučnu sotiju. Naglašujemo njenu poučnost baš u inat onim najučenijim među proždiračima knjiga, koji svaku poučnost smatraju ne samo za zastarelu i izlišnu, već i svakog pisca koji se usuđuje da svoj spis nazove poučnim, unapred neopozivo proglašuju ne samo za netaleantovanog već i za maloumnog. Mi primamo k znanju ovakvu njihovu presudu i na licu mesta im ovako uzvraćamo: svako žderonjstvo, a naročito vaše, gospodo proždirači knjiga, ne smatramo za talenat. Pelivansko gutanje sablje prava je genijalnost prema vašem gutanju knjiga. A svaki onaj koji besomučno neguje svoje žderonjstvo za nas je malouman. Sada smo – kvit! Neka vam ova naša poučna sotija zasedne u grlu – to vam od sveg srca želimo! Neka vam zasedne i predsedne, da vam više nikada ne padne čak ni na pamet da čitate sotije, i to poučne kao što je ova naša!

Ovim smo se, valjda, najzad otarasili proždirača knjiga – te, pored cenzora, najveće napasti za pisce, odnosno za nepristojne pisce. Više im se nećemo ničim obraćati – to sada svečano izjavljujemo i zaričemo se! Sasvim negostoljubivo im odričemo da su uopšte naši čitaoci, pa ma koliko nam oni stavljali do znanja da nas čitaju. Ako znaju za sram i obraz, valjalo je već davno da odbace ovu našu knjigu. A ako ipak nisu – aratos ih bilo!

... Osećamo da strpljenje pravih čitalaca nismo zloupotrebili, ali priznajemo da smo ga prilično bezobrazno koristili. Ipak im se ne izvinjavamo – već hitamo da već jedva jednom započnemo našu priču.

– : –

Za grad Njujork znaju verovatno svi civilizovani ljudi, a za njega su čuli čak i neki necivilizovani. Da ne bismo uvredili naše svakako civilizovane čitaoce, to o ovom gradu nećemo ništa reći, već ćemo samo podsetiti da se na ulazu u njegovo pristanište, uz